

Powstańcy śląscy z Ornontowic

25 maja 2017 roku podjęta została Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ustanowienia roku 2018 Rokiem Jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę Niepodległości. Po 123 latach niewoli i trzech rozbiorach 11 listopada 1918 roku wolna Polska wróciła na mapę świata. Warto przy tej okazji przypomnieć, jaką drogę przebyły ziemie śląskie, by wrócić do ukochanej Polski.

Powstania Śląskie

Zakończenie I wojny światowej przyniosło ze sobą nie tylko wiele przemian gospodarczych, ale także niepokoi społecznych. Ludność ziem pozaborowych, która nadal należała do Niemiec, zaczęła domagać się przyłączenia go do odrodzonej Rzeczypospolitej Polskiej. Dotyczyło to przede wszystkim Wielkopolski oraz Górnego Śląska.

Przez Górny Śląsk przetaczały się fale strajków i wystąpień robotniczych wzywających do przyłączenia go do Polski. Sytuacji nie poprawiała decyzja władz o masowych zwolnieniach Ślązaków z hut i kopalń, gdzie na ich miejsce zatrudniani byli bojówkarze Freikorpsu.

Pierwsze powstanie śląskie wybuchło w nocy z 16 na 17 sierpnia 1919 roku. Powstańcy przekroczyli Olzę i zaatakowali Gołkowice oraz dworzec kolejowy w Godowie. Walki bardzo szybko zajęły teren powiatu katowickiego, pszczyńskiego oraz rybnickiego. Do walk przyłączał się spory odsetek ludności polskojęzycznej. Początkowe sukcesy powstańców szybko przekształciły się w porażkę powstania. Dysponujący jedynie bronią ręczną powstańcy nie byli w stanie przeciwstawić się zwiększoną siłą Grenzschtzu wyposażonego w broń maszynową, samoloty, artylerię.

24 sierpnia 1919 roku Alfons Zgrzebniok dowódca Polskiej Organizacji Wojskowej Górnego Śląska wydał rozkaz zaprzestania walk.

W styczniu 1920 roku teren Górnego Śląska opuściła Reichswehra, a jej miejsce zajęły oddziały alianckie, które miały czuwać nad wdrożeniem postanowień traktatu wersalskiego. Zaczęły się przygotowania do plebiscytu.

Strona propolska w nocy z 19 na 20 sierpnia 1920 roku zdecydowała o wybuchu kolejnego powstania mającego na celu dowieść ich siły oraz udowodnić stronnictwo niemieckiej policji bezpieczeństwa, która dokonała linczu na polskim lekarzu Andrzeju Mielęckim w Katowicach oraz przeprowadzała ataki na Polską Komisję Plebiscytową w Bytomiu. Walki wybuchły jednocześnie w powiecie pszczyńskim, rybnickim, katowickim, lublinieckim, tarnogórskim, toszecko-gliwickim oraz zabrskim. Powstańcy opanowali większość terenów przemysłowych, z wyjątkiem dużych miast, gdzie

stacjonowały wojska alianckie. Przeprowadzone zostały także strajki robotnicze, które doprowadziły do paraliżu regionu. 25 sierpnia zakończono walki po całkowitym rozbrojeniu lub przegnaniu niemieckiej policji.



**Powstańcy śląscy z Ornontowic.
Józef Swoboda z lewej strony
sztandaru powstańców**

20 marca 1921 roku przeprowadzony został plebiscyt. Jego wynik miał zdecydować o przynależności ziem Górnego Śląska do Polski lub Niemiec. Uprawnionych do głosowania było 1 221 274 osoby, które ukończyły 20 lat. Ostatecznie w głosowaniu wzięło udział 1 190 637 osób:

- za Polską głosowało 479 365 osób (40,3%)
- za Niemcami głosowało 707 393 osób (59,4%)

Żadna ze stron nie była usatysfakcjonowana wynikami plebiscytu. Do Polski miano przyłączyć 25% rejonu plebiscytowego, który w większości był terenem bez przemysłu ciężkiego. Dowódcy wojskowi z Wojciechem Korfantom na czele podjęli decyzję o wybuchu trzeciego powstania w nocy z 2 na 3 maja 1921 roku. Walki rozpoczęły się od wysadzenia 9 mostów kolejowych, które uniemożliwiły transport niemieckich posiłków na ten teren. W dniu wybuchu powstania liczebność powstańców wynosiła 39 tys., a w trakcie walk wzrosła do 45 tys. członków. Do najważniejszych walk doszło w Katowicach, Królewskiej Hucie, Zabrze oraz Gliwicach.

W nocy z 20 na 21 maja ruszyła ofensywa niemiecka w kierunku Góry św. Anny, która złamała front powstańczy i przełamała izolację jednostek policji niemieckiej. Do najkrwawszych walk doszło w rejonie Lichynia, Leśnicy, Zalesia, Januszkowic, Krasowa oraz Łąk Kozielskich. 4 czerwca ruszył niemiecki atak na Kędzierzyn. 12 czerwca 1921 roku Korfanty podjęli decyzję o zawieszeniu broni, gdyż zdał sobie sprawę, że niemiecka przewaga może obrócić sytuację powstańców na ich niekorzyść.

25 czerwca 1921 roku został podpisany rozejm w Błotnicy Strzeleckiej. Polskie i niemieckie jednostki wycofały się z terenu plebiscytowego do 5 lipca 1921 roku.



**Juliusz Siedlaczek
w mundurze powstańczym**

Choć walki przyniosły remis militarny, to właśnie dzięki nim część regionu ze strategicznym przemysłem miała zostać przyłączona w granice II Rzeczypospolitej. Ostatecznie po wielu obradach Ligi Narodów zdecydowano, aby wytyczyć nową granicę polsko-niemiecką na spornym terytorium Górnego Śląska. Decyzje te były bardziej korzystne niż proponowana wcześniej granica po plebiscycie.

Przebieg powstań śląskich w Ornontowicach

Pierwsze powstanie przez mieszkańców Ornontowic przygotowywane było od czerwca 1919 roku, jednak w nocy z 16 na 17 sierpnia przybył do Ornontowic gońiec z komendy POW z Mikołowa z rozkazem rozwiązania pogotowia bojowego.

Ornontowice przyłączyły się do walk powstańczych dopiero w trakcie wybuchu II powstania śląskiego. Kompania ornontowicka składała się z ok. 50 osób, a dowództwo nad nią objął Jan Kolarczyk. Pierwszej nocy kompania opanowała dwór Hegenscheidtów i znajdującej się tam Amtsvorstand odebrano broń. Następnie otrzymali rozkaz udania się do dworu w Dębnieńsku Wielkim, gdzie toczyły się walki z pracownikami dworu, a po jej zakończeniu znaleziona tam broń została zarekwirowana.

Kolejna walka rozegrała się w lesie w Bujakowie, gdzie od strony Brady miał miejsce duży ostrzał powstańców. Kompania pozostawała w pogotowiu do zakończenia II powstania.

Gdy po przeprowadzonym plebiscycie, w którym w Ornontowicach wzięło udział 1347 mieszkańców, z czego 1029 było za Polską a 318 mieszkańców za pozostaniem przy Niemczech, podjęta została decyzja

o wybuchu III powstania. Do walk przyłączyło się 182 mieszkańców razem z orkiestrą.

Broń sprowadzana i magazynowana przez POW została wydana powstańcom. W nocy po opanowaniu dworu i sołtysa oraz pozostawieniu w gminie komendy miejscowej pod dowództwem Juliusza Siedlaczka kompania wyruszyła do Wyr. Tam sformowany został 6 pułk pszczyński, do którego została włączona kompania ornontowicka jako siódma pod dowództwem Franciszka Brząkalika.

Pułk wyruszył na Mikołów, gdzie po krótkiej potyczce i wywieszeniu przez stacjonujący tam oddział włoski białej flagi, został zajęty i obsadzony.

Spod Mikołowa kompania ornontowicka została odkomenderowana do Szopienic w celu ochrony sztabu III powstania.



**Paweł Owczarek
w mundurze powstańczym**

Po mniej więcej dwóch tygodniach kompania została przewieziona do Łabęd, gdzie miała wziąć udział w zdobywaniu Gliwic. Do przeprowadzenia tej akcji wojska francuskie oddały do dyspozycji kompanii dwa działa. Gdy pierścień wokół Gliwic został zamknięty i przygotowania do rozpoczęcia szturm zakończony, Gliwice skapitulowały bez walki.

Kompania ornontowicka została przetransportowana do Warmatowic pod samą Górę św. Anny, gdzie trzymała pozycje przez mniej więcej 2 tygodnie. Następnie została wycofana z frontu i przebywała parę tygodni w rezerwie w miejscowości Gentawa.

Po podpisaniu układu o zawieszeniu broni kompania została przeniesiona do Orzesza i tam zdemobilizowana 5 lipca 1921 roku.

Związek Powstańców Śląskich w Ornontowicach

8 lipca 1923 roku w Ornontowicach powołany został do życia Związek Powstańców Śląskich. W skład pierwszego zarządu weszli:



- Jan Widuch – prezes,
- Wilhelm Nieradzik – z-ca prezesa,
- Maksymilian Malczyk – sekretarz,
- Jan Owczarek – zastępca sekretarza,
- Antoni Adamczyk – skarbnik.

Pierwsze spotkanie, na którym powołany został związek, miało miejsce w gospodzie Jana Szydłowskiego (obecnie budynek Centrum Kultury i Promocji Arteria) i wzięło w nim udział 43 członków. Głównym celem zawiązania związku była chęć udzielenia niezbędnej pomocy byłym powstańcom, inwalidom i wdowom po powstańcach oraz rozwijanie działalności kulturalnej w Ornontowicach.

10 lutego 1924 r. podczas walnego zebrania został wybrany nowy zarząd. Na prezesa związku kandydowało 3 członków, którzy zdobyli odpowiednio:

- Jan Widuch – 21 głosów
- Józef Malczyk – 6 głosów
- Aleksy Błaszczak – 2 głosy

Spośród kandydatów na sekretarza głosy zdobyli odpowiednio:

- Maksymilian Malczyk – 25 głosów,
- Augustyn Malczyk – 3 głosy,
- Juliusz Siedlaczek – 1 głos.

Na stanowisko skarbnika wybrany został Paweł Grzywok. Oprócz niego na to stanowisko kandydowali Juliusz Siedlaczek, Emil Ulbrych i Józef Malczyk. Wiceprezesem został Józef Malczyk (zdobył 18 głosów), a zastępcą sekretarza Emil Ulbrych.

Poświęcenie sztandaru powstańców śląskich 1936 roku

W niedzielę 5 lipca 1936 roku zarząd Związku Powstańców Śląskich w składzie Maksymilian Malczyk (prezes), Jan Magdziorz (sekretarz), Nikodem Pielok (skarbnik) miał zaszczyt zaprosić na uroczystość poświęcenia sztandaru Powstańców Śląskich.

Za przygotowanie ceremonii poświęcenia odpowiedzialny był komitet wykonawczy, w skład którego weszli: Jan Widuch, Antoni Adamczyk, Paweł Adamczyk, J. Bajer, Franciszek Cieńciała, L. Drzeńśla, Paweł Grzywok, Karol Kornas, Fr. Kornas, J. Kaczmarczyk, F. Mozgaliak, K. Malczyk, J. Niewiedziół, Paweł Owczarek, Eryk Owczarek, J. Połap, Józef Swoboda, Paweł Spyra.

Wykonaniem sztandaru zajmowała się „Sztuka Kościelna” z Katowic z siedzibą przy ul. Franciszka 9.

Ojcami chrzestnymi sztandaru zostali: J. Adamczyk – ogrodnik, Bondza – rzeźnik, Wilhelm Cyprys – przodownik policji, T. Grzegorzczak – urzędnik kolei, J. Hauszild – urzędnik kolei, Izbedski – nauczyciel, Krawczyk – nauczyciel, Emanuel Kalabis – urzędnik kolei, Edward Kalabis – kupiec, Paweł Kocjan – dozorca, Wilhelm Kania – urzędnik kolei, Kopiec – urzędnik policji, Nikodem Kubica – elektrotechnik, Wojciech Klimera – kupiec, Kamionka – kierownik parowozu, Emanuel Kurasz – radny gminny, Paweł Madeja – nauczyciel straży pożarnej, Hanna Michalska – nauczycielka, Augustyn Malczyk – kasjer gminny, Teodor Malczyk – mistrz stolarski, Piotr Owczarek – posterunkowy policji, Franciszek Pudełko, Jan Pawełek – rolnik, Alojzy Pietruszka – ogrodnik, Herman Szeroki –

nauczyciel, Izidor Ulbrich – urzędnik kolei, Franciszek Wojtyczka – maszynista, Melchior Zuber – urzędnik kolei.

Uroczyste obchody tego dnia rozpoczęły się o godzinie 6 rano pobudką i „Biegiem propagandowym” miejscowej organizacji młodzieży polskiej. Od godziny 8 rano na boisku obok Domu Gminnego przyjmowani byli zaproszeni goście, bratnie organizacje i towarzystwa. O godzinie 9:15 nastąpiło uroczyste wyniesienie sztandaru ze Świątlicy Międzyzwiązkowej znajdującej się w Domu Gminnym, a następnie rozpoczął się przemarsz do kościoła na uroczystość poświęcenia sztandaru.

Po nabożeństwie odbył się pochód, w którym udział wzięło około 3 tysięcy osób, a zaraz po nim defilada z udziałem 19 sztandarów różnych delegacji. Po oficjalnym przywitaniu przybyłych gości wbite zostały pamiątkowe gwoździe.

W ramach obchodów po południu odbyły się zawody sportowe organizacji młodzieży polskiej oraz koncert plenerowy w parku należącym do rodziny Hegenscheidtów. Wieczorem w Domu Gminnym zorganizowana została zabawa taneczna.

Kopiec wolności w Ornontowicach

Okolo roku 1920 po przybyciu do parafii księdza Teofila Bromboszcza podjęta została decyzja o budowie klasztoru w Ornontowicach. Przy tej okazji wśród aktywu Ornontowic zrodził się pomysł upamiętnienia długo wyczekiwanego przyłączenia ziem śląskich do Polski. Postanowiono więc wykorzystać ziemię wydobywaną przy wykopie fundamentów pod klasztor i usypać kopiec, nazywany później kopcem wolności.



Przed kopcem wolności.

Siedzą od lewej: Antoni Adamczyk, Ignacy Zdzienblik, Paweł Owczarek, Juliusz Siedlaczek.

Stoją od lewej: Emanuel Spyra, Jan Widuch Maksymilian Malczyk

Znajdował on się na skrzyżowaniu ówczesnych ulic Orzeskiej, Zamkowej i Zwycięstwa. Boki kopca obłożono piaskowcem, a na nich ułożono płyty skalne. Na jednej z takich płyt znajdował się napis wykuty przez Alojzego Pietruszkę. Niestety do dziś nie przetrwał żaden zapis dokumentujący treść wrytego napisu. W kolejnych latach grupa rzemieślników z Ornontowic

postanowiła umieścić na szczycie kopca białego metalowego orła polskiego.

Przed wybuchem II wojny światowej kopiec został zdewastowany. Kilku proniemieckich mieszkańców Ornontowic wysmarowało orła czarną smołą, co uniemożliwiło jego wyczyszczenie i zmusiło mieszkańców do demontażu orła z kopca na stałe.



Kopiec wolności usypany z ziemi pochodzącej z kopania fundamentów pod klasztor

Po wybuchu II wojny światowej władze niemieckie podjęły decyzję o natychmiastowej rozbiórce kopca. Ziemia została rozplantowana na skrzyżowaniu, a wszystkie kamienie pozostałe po kopcu rozkazano byłym powstańcom wywieźć za teren starego cmentarza w Ornontowicach.



Krzyż Waleczności i Zasługi wraz z dokumentem

P.S. W dniu 27 kwietnia 2018 roku Sejm Rzeczypospolitej Polskiej ustanowił uchwałą rok 2019 Rokiem Powstań Śląskich.

Kamil Grzywok

Towarzystwo Miłośników Ornontowic

Artykuł opracowano na podstawie następujących publikacji i materiałów:

- *Dzieje Ornontowic*, Ornontowice 1999.
- Relacja Maksymiliana Chroboka.
- Strona internetowa www.muzeumpowstanslaskich.pl.
- Protokół Powstańców Śląskich z Ornontowic 1923–1924 r.
- Dokument z uroczystości poświęcenia sztandaru powstańców 1936 r.
- Kronika Ludwika Musioła
- Fotografie ze zbiorów autora.

Zeszyty Historyczne:

WYDAWCA: **ARTeria** Centrum Kultury i Promocji, Ornontowice

REDAKCJA: Aleksandra Malczyk, Andrzej Kotyczka, Kamil Grzywok, Ireneusz Kubicki

SKŁAD: Kamil Grzywok

DRUK: Drukarnia „INFOPAKT”; Rybnik